
Vells noms al voltant de Castellar Vell

JOAN ALSINA I GIRALT

MAS STAFORT

UN document del 12 d'agost de 1402, existent a l'Arxiu Històric de Sabadell, ens esmenta ja a Bernat d'Stafort. En un altre document, del 18 de juny del 1412, s'hi parla d'Antic d'Stafort.

Un bon aplec de referències d'aquest mas ens les dona mossèn Antoni Vergés i Mirassó en la seva *Història de Castellar del Vallès*.

Una de les primeres mencions que ens fa és treta, diu, de l'Arxiu Parroquial de Castellar. És del 26 d'agost del 1464 i diu: «El senyor en Joan Stafort de la parròquia de Sant Esteve de Castellar fa venda d'un mul de pèl negre, de tres anys d'edat, a en Bartomeu Montada de la parròquia de Sant Llorenç Savall, a preu de vint-i-dos florins corrents de moneda de tern...».

Amb una lleugera anterioritat de temps ens diu mossèn Vergés que «el 1437 els principals amos de cases que anirien exercint successivament l'autoritat del poble, ja probablement per nomenament de la casa de Clasquerí, eren els següents:». I entre varis d'altres ens esmenta a Joan d'Astafort. Sabem que el 1461 Joan d'Stafort era batlle de Castellar.

Joan d'Astafort, del mas d'Astafort, consta també, entre altres varis castellarencs, en un document del 25 de juliol del 1475 publicat per ordre de Guerau de Clasquerí (document recollit també per mossèn Vergés), en el qual aquest senyor fixava «que tots los poblats de dit terme vinguessin a moldre en los propis molins de dit mossèn Guerau tots los blats que necessitassen en llurs cases, exceptuats aquells que tenen molí propi...».

Ens diu també mossèn Vergés que el 24 de febrer del 1478 el reverend Joan Comas, beneficiat de Santa Magdalena, va establir a Joan d'Stafort una peça de terra en el mas. Del Benefici de Santa Magdalena ens en diu mossèn Vergés que no es troba quan es féu la institució ni qui la féu, però que ve ja descrita en un document de l'any 1385.

Un document del 10 de novembre del 1467, de l'Arxiu Històric de Sabadell, ens esmenta a Joan d'Stafort, propietari del mas Stafort.

En una nota d'un llevador o llibre de comptes de les rendes que percebia el rector de Castellar l'any 1551, nota citada per mossèn Vergés, hi consta que «el mas Stafort, que és d'en Carner, paga per cens dels alous dues lliures i dos sous».

Veurem que fou a darreries del segle xv que el mas Astafort passà a ésser propietari dels Carner.

Mossèn Vergés ens descriu així el mas Stafort: «Era un mas, amb la seva casa corresponent, situat en el lloc o immediacions del molí anomenat d'en Busquets... No sé si en virtut de matrimoni o per quin altre motiu passà després a ésser propietat de can Carner del Pla...».

Crec que val la pena examinar aquesta possibilitat, que suggereix mossèn Vergés, d'un matrimoni Carner-Stafort.

El mateix mossèn Vergés ens esmenta un document datat el 8 de novembre de l'any 1493, i que comença dient: «Com sia manifest a tots com jo Jaume Carner, àlias Stafort, batlle del terme de Castellar...».

En aquells temps hi havia el costum que la pubilla casada, i econòmicament més important que el marit, fes constar el seu cognom en les famílies catalanes, principalment les lligades a la propietat rural. El costum era que el marit i fills adoptessin del tot el cognom de la pubilla o, més correntment, posar després del cognom del marit i dels fills l'adverbi «àlias» seguit pel cognom de la pubilla, esposa o mare.

És doncs ben possible que aquest «Jaume Carner, àlias Stafort» del document esmentat, sigui conseqüència del matrimoni Carner-Stafort. En la documentació examinada, potser poca, però jo crec suficient per a poder fer suposicions, es troba força vegades mencionat, amb anterioritat al segle xvi, el mas Stafort i en canvi no s'hi troba cap vegada el mas Carner. A partir del segle xvi trobem força mencions al mas Carner i cap al mas Stafort.

Tres exemples ens poden servir. En una llista, que ens dóna mossèn Vergés, dels principals amos de cases que abans del 1437 havien exercit autoritat a Castellar, entre una quinzena de noms de masos hi consta el mas Stafort, però no el mas Carner. Una altra llista, del 1475, recollida també per mossèn Vergés i que fa referència a una comunicació de Guerau de Clasquerí als habitants del terme de Castellar i en la que hi consten una vintena de masos hi ha també el mas Stafort i no hi és el mas Carner. I en una altra llista, del 1551 i esmentada també per mossèn Vergés, hi consta «lo mas Stafort que és d'en Carner» i no s'hi menciona pas el mas Carner.

¿No podria ser que després del casori que hem suposat entre en Carner i la pubilla Stafort el mas Stafort passés a anomenar-se mas Carner?

EL MOLÍ DE PUCULULL

Mossèn Vergés també ens parla de Puculull, però sols ens diu que era un hort tocant el riu Ripoll.

Però era més que un hort.

Un document del 4 d'agost del 1113 o 1143 (sembla que la datació de l'any és dubtosa) i del qual Antoni Ferrando i Roig, en el seu llibre *El Monestir de Sant Llorenç i les seves possessions*, en fa un regest, ens assabenta que un tal Joan deixa a Sant Esteve la meitat del molí dit Puculull amb el seu rec.

L'existència del molí ens ve confirmada en un altre document, recollit també per Ferrando. En aquest document, que porta la data del setembre del 1159, s'hi diu que Bernat de Clasquerí dona al Monestir de Sant Llorenç del Munt el seu dret de l'aigua del molí Puculull, de la qual es rega l'hort de Sant Llorenç que és en l'horta de Bodar. D'aquesta horta de Bodar ja en parlarem més endavant.

Un altre document, que ens menciona també Ferrando en el seu llibre, va datat a 15 de desembre del 1212, i és una concessió feta per Guillem, abat de Sant Llorenç del Munt, d'un hort en el lloc dit Puculull i que termena a migdia amb el riu Ripoll i a ponent amb tinences del mas Cudina, mas del que parlarem també més endavant.

L'existència indubtable d'un molí, el fet que amb la seva aigua es regués l'horta de Bodar, cosa que fa suposar que Puculull era aigües amunt del Bodar, i les termenacions amb el mas Cudina, em fan creure que el molí de Puculull podria molt bé ser el que anys més tard s'anomenà molí de can Barba i fàbrica Tolrà.

TORRENT I MAS DE LA CODINA

Tot i que es troben alguns documents en els quals s'hi esmenten el torrent de la Codina i el mas del mateix nom, es fa força difícil la localització exacta d'ambdós llocs.

La primera menció a la Codina que he sabut trobar és en la tesi doctoral de Pere Puig i Ustrell *El Monestir de Sant Llorenç del Munt - Diplomataris dels segles X i XI*. És el document número 333 d'aquest treball i ve datat a 1 de desembre del 1044. Malauradament, només s'hi diu «en el terme de Castellar, prop de la Codina» i no s'hi dona cap termenació.

Una altra menció és en els documents números 362 i 363 del mateix treball. Aquests documents són datats a 2 i 3 de juny del 1052 i tots dos ens diuen pràcticament el mateix; parlen d'unes terres prop del Castell de Castellar i que termenaven a llevant amb el Puig de Castellar (del qual ja parlarem), a ponent amb el Torrent de la Cudina i a tramuntana amb el camí públic i alou del Monestir de Sant Cugat. Aquests dos documents són els mateixos que Ferrando ens dona en el seu llibre ja esmentat i amb els números 206 i 207.

Un document datat a 15 de desembre del 1212, recollit per Ferrando, ens parla d'un hort en el Puculull i que termenava a migdia amb el riu Ripoll i a ponent amb tinences del mas Codina.

Mossèn Vergés, en la *Història de Castellar*, esmenta un document del 3 de gener del 1269 en el qual s'hi diu que Guillem de Pèlecs havia comprat a Arnau d'Spelto el mas Codina.

I el mateix Vergés, quan esmenta les rendes que cobrava el Benefici del Sant Esperit, fundat per Guillem de Pèlecs el 3 de juliol del 1269, ens diu que l'any 1642 el mas Codina pagava un parell de gallines.

Es fa difícil, amb la documentació vista, determinar quin era el torrent

de la Codina i on era el mas amb el mateix nom. Del que no es pot dubtar és de la seva existència.

¿Podria ser que el que avui coneixem com a torrent de Miralles fos el torrent de la Codina?

I el mas Codina crec que l'hauríem de situar ben a prop de can Sallent.

EL BODAR, BOZAR O BOÀ

No caldria, potser, parlar-ne, ja que el nom, transformat en Boà, és encara ben viu.

Em sembla, però, adequat esmentar-ne algunes referències.

Mossèn Vergés sols ens diu que era el nom d'una fàbrica de filats i teixits de cotó.

Ferrando recull tres documents interessants, si més no perquè ens donen notícia de l'antiguitat del nom d'aquest lloc.

El primer, cronològicament, d'aquests documents és del 6 de juliol del 1150 i s'hi parla de la donació que Ramon de Castlaril fa al Monestir de Sant Llorenç del cens que rebia per l'aigua que regava els horts de Bozar mitjançant el rec dit de Castlaril.

En el segon document, del 14 de juny del 1155, hi consta la concessió feta per Bernat, abat de Sant Llorenç, a un tal Asbert, dels horts del Bozar, exceptuant una part que reté per al Monestir.

El tercer document l'hem esmentat ja al parlar del molí de Pucullull. És del setembre del 1159 i és, recordem-ho, l'escriptura del reconeixement del dret que Bernat de Clasquerí dona al Monestir de Sant Llorenç per poder regar l'hort que hem vist que el Monestir es reservava, amb l'aigua del molí de Pucullull.

Tots sabem on és l'horta del Boà, al costat del Ripoll i entre can Barba i el molí d'en Busquets.

Per les referències que he esmentat, podem comprovar l'antiguitat del nom, encara viu, d'aquest lloc.

EL PUIG DE CASTELLAR I LA MONTADA

Una primera notícia del Puig de Castellar ens la dona el Cartoral de Sant Cugat en el document número 595 de l'edició de Mossèn Josep Rius. El document, datat a 24 d'abril del 1052, dona compte d'una donació de terres que Geribert fa al Monestir de Sant Cugat; algunes d'aquestes terres eren en un alou a Castellar, alou que termenava amb el Puig de Castellar.

Diversos documents citats per Puig Ustrell ens parlen també del Puig de Castellar. Ja hem esmentat, al parlar del torrent de Codina, uns documents del 1052 en els quals es citen unes terres prop del castell de Castellar, en el Puig de Castellar, i a llevant del torrent de Codina.

Un document recollit per Josep M. Martí i Bonet i publicat en «Els pergamins de la British Library de Londres», ens introdueix un nou topònim en

un lloc proper al Puig de Castellar. Aquest document, del 24 de setembre del 1052, és l'escriptura de venda d'unes terres junt al castell del Puig de Castellar, en el lloc dit la Montada.

El nom d'aquest lloc ens ve confirmat per altra documentació recollida per Puig Ustrell. En un document, del 20 de desembre del 1053, s'hi parla d'unes terres en el terme de Castellar, a la Montada, a orient amb el riu Ripoll i a ponent amb el castell de Castellar. Un altre, del 16 d'abril del 1057, diu: «En la Montada junt al Puig de Castellar, a migdia amb el torrent dit de Gualleia i a ponent amb el Puig de Castellar». I en un del 17 d'abril del 1059 s'hi diu: «Junt al Puig de Castellar, en la Montada, a ponent amb el torrent de la Gualleia i a cerç amb el Puig de Castellar».

Ferrando recull també una escriptura del 14 de juny del 1155 en la qual hi consta la donació a Albert per part de Bernat, abat de Sant Llorenç del Munt, d'un mas a la Montada.

I, per acabar amb les citacions de documentació, esmentarem l'acta de fundació per Guillem de Pèlcs del Benefici del Sant Esperit, acta feta el 3 de gener del 1269. En aquesta acta, que ja havíem citat al parlar del mas Codina, s'hi esmenten una peça de terra amb oliverars que hi ha junt al Puig de Castellar i les cases junt al Puig de la mateixa església. Aquesta terra i aquestes cases eren probablement les que també ens esmenta Vergés al transcriure un document del 1642 referent a les rendes d'aquest Benefici del Sant Esperit: «La pessa de terra que és en lo Puig de Castellar, davant la Iglésia i lo mas Sellent que comprà de Pèlcs Arnau Coll i davant lo Puig de Castellar».

Per tot el que hem vist, i especialment per aquest darrer document, crec que podem atrevir-nos a suposar que s'anomenava Puig de Castellar el lloc on hi ha l'antiga església de Castellar Vell.

La Montada queda força ben termenada: «A orient amb el riu Ripoll i a ponent amb el Castell de Castellar».

En dos documents dels que hem esmentat s'hi parla del torrent de la Gualleia. Són les dues úniques mencions que n'he trobat i es fa difícil la seva exacta localització. Només hi ha dos torrents per aquells voltants: el de la Penitenta i el de Miralles o de can Messeguer —que hem suposat que podria ser l'antic torrent de la Codina— i que, per altra part, queda un xic allunyat, cosa que em fa suposar que el torrent de la Gualleia podria ser el que ara anomenem torrent de la Penitenta.

MIRALLES, PEDRA ALBA I EL PUIG DE BALLOMAR

Les primeres mencions que trobo en referència a Miralles són totes recollides per Puig Ustrell. En documents del 28 d'abril i del 3 de maig del 963, del 10 d'octubre del 971 i del 3 de maig del 979 es menciona; els quatre documents són ben semblants en quant a definició del lloc: «En el terme de Castellar, en el lloc que en diuen Miralias».

Ferrando recull un document, del 4 de juliol del 977, en el qual es diu que Servus Dei i la seva muller Livol donen al monestir de Sant Llorenç unes terres dins el terme de Terrassa, sobre Castellar, en el lloc dit Miralles i a Pedra Alba.

Aquesta és la primera menció que trobo a Pedra Alba.

Puig Ustrell ens dóna un document del 9 de juliol del 1046 en el qual s'hi cita Pedra Alba i, a més el Puig de Ballomar.

Aquest Puig de Ballomar es troba també en una donació que Geribert fa al monestir de Sant Cugat i que ve recollit en el Cartulari de Sant Cugat. En aquest document s'hi donen les termenacions de l'alou de Castellar i s'hi diu que a ponent eren el Puig de Castellar i el Puig de Ballomar.

No hi ha gaires referències per poder situar amb exactitud aquests tres darrers llocs esmentats.

Pel que fa referència a Miralles, tenim encara viu avui el nom del Coll de Miralles i el torrent de Miralles, primer tros del torrent d'en Massaguer.

I Miralles no era pas sols el nom d'un lloc; hi havia un mas, que ens ve esmentat en un inventari del castell de Castellar, de l'any 1388, transcrit per Josep M. Casas i Homs i publicat per la Fundació Bosch i Cardellach en els seus *Quaderns d'Arxiu*. Diu aquest inventari: «Atrobí en lo mas apelat de Miralles qui és en lo terme de dita casa de Casclarí les fustes següents...».

La localització de Pedra Alba es fa ja més difícil.

Pot ajudar-nos a la localització un document titulat «Rodalia de la parròquia de Sant Julià d'Altura», de data dubtosa però que sembla ser del 1751, en el qual s'hi diu que el termenal de Sant Julià «puja serrat amunt fins a la roca de Pedralbas i va per la mateixa serra fins a la muntanya de Montrodon».

Això pot portar-nos a suposar que Pedra Alba fos l'actual turó del Llop o el turó a tramuntana del coll de Miralles. ¿I el Puig de Ballomar podria ser l'actual Montrodon?

LA CASA DE SANT MARTÍ, AVUI CAN MASSAGUER, I LA VIL·LA D'ALÍI

Puig Ustrell, en la seva tesi doctoral abans esmentada, ens transcriu un document de l'any 977 en el qual s'hi mencionen ja les terres de Sant Martí. La primera menció que he trobat de l'església de Sant Martí ens la dóna mossèn Vergés al recollir un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó en el qual s'hi menciona un clergue, Ponç, fent jurament «sobre l'altar de Sant Joan situat a l'Església de Sant Martí, a la parròquia de Castellar». Un altre document, de l'any 1159 i transcrit per Ferrando, ens parla, per primera vegada, d'un Sant Martí: Guillem de Sant Martí.

Una vuitantena d'anys més tard trobem un altre Guillem. Recull mossèn Vergés un document, també procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i datat a 1243, en el qual hi consta que Guillem de Sant Martí i la seva esposa

Ermessenda cedeixen al Monestir de Sant Llorenç del Munt el mas de la Bruguera. Cal dir que la devoció dels Sant Martí vers el Monestir de Sant Llorenç del Munt no era pas feta sols de reverència i amor, sinó que fou també de dedicació i abnegació. Tres Sant Martí, Guillem als volts del 1319, Marc als volts del 1361 i Berenguer als volts del 1393, foren abats del Monestir. D'aquests tres en diu mossèn Vergés: «Tinc també per probable que est Abat Berenguer com los citats il·lustres Guillem i Marc de Sant Martí foren oriunds de Sant Esteve de Castellar, de la noble casa de Sant Martí».

L'any 1310 trobem com a senyors de la casa de Sant Martí a Bernat i la seva muller Suàvia i un seu fill, Bernadí, casat amb Bartomeua. Un fill d'aquests darrers vengué, l'any 1329, un tros de terra a la Bruguera. Aquest venedor, possiblement també Bernat de nom, sembla que fou el darrer Sant Martí detentor de la casa. Una escriptura del notari sabadellenc Francesc Ajac ens parla, el juny del 1401, de «Pere de Sau, donzell, senyor de la casa de Sant Martí».

Força raons em fan creure que els senyors de la casa de Sant Martí eren descendents de Galí, senyor del castell de Sant Martí Sarroca, al Penedès, i senyor també de Polinyà i d'altres terres al Vallès. Puig Ustrell transcriu un document, datat a 23 d'agost del 1035, en el qual s'hi parla d'unes terres «in apendicio de Castellar, in Villa de Alii, juxta Sancti Martini». I mossèn Josep Rius i Serra, en la seva edició del Cartulari de Sant Cugat, ens recull també un document, del 25 de novembre del 1103, en el qual s'hi diu: «Infra termine de Castellare, in villa Deallii». Pere Manyè, en el seu llibre *El romànic al rodal del Vallès*, esmenta també aquesta vil·la i en diu Vil·la d'Ali o de Galí. No sé què pot haver-hi de cert en aquesta transformació d'Alii a Galí.

L'existència del nom Alii queda ben clara. I del nom Galí també en trobo, encara que molts anys més tard, una referència. En l'escriptura d'una venda de terres feta l'any 1619 hi trobo aquestes termenacions: «A llevant amb el riu Ripoll i part amb el Torrent de Ribatallada, a ponent amb el torrent de Ribatallada i part amb el mas de Ribatallada i a cerç amb el Torrent del Galí fins al torrent i quintanes d'en Massaguer». Sembla, doncs, ben possible aquesta transformació d'Alí o Galí.

Tornem però als Sau, nous senyors de la casa de Sant Martí des d'inicis del segle xv.

Els Sau es feien anomenar, en pràcticament tota la documentació que he anat trobant, «Sau als Sant Martí». Això fa pensar que, potser més que compradors de la casa, Pere de Sau fos el marit d'una pubilla Sant Martí. Ja he esmentat, en parlar del mas Stafort o Carner, el costum, dels que es maridaven amb una pubilla, d'adoptar com a àlies el nom de la pubilla.

El darrer dels Sau fou Gabriel, fill de Pere, el primer Sau del que he trobat referències. En el testament de Gabriel, fet el 29 d'octubre del 1446, aquest hi consta com a Gabriel de Sant Martí, tot i que en molts documents anteriors a aquest testament, el trobem sempre esmentat com a Gabriel de Sau als Sant Martí. Gabriel morí sense successió masculina. La seva filla Francesca, casada

amb Rafael de Munterols, vengué, el 26 d'octubre del 1460, la casa de Sant Martí a Joan Massaguer.

Des d'aleshores la casa de Sant Martí passà a anomenar-se can Massaguer.

LA MAR MORTA I EL MOLÍ DE RIBATALLADA

Sols dues referències he trobat de la Mar Morta. La primera ens la dóna Puig i Ustrell en un document datat l'1 de febrer del 1056. Es tracta de la donació d'uns alous al Puig de Castellar i a la Mar Morta. El document no dóna cap terminació i es fa per tant impossible la localització d'aquesta Mar Morta.

Però en una escriptura de venda d'unes terres, document existent a l'Arxiu Històric de Sabadell i datat l'any 1676, s'hi diu que aquestes terres que es venen termenaven a llevant amb la costa del molí de Ribatallada i a ponent amb el torrent de Mari Mortus. Es fa difícil amb tan poques dades la localització exacta d'aquesta Mar Morta. Queda però ben clar que era als voltants de Ribatallada.

D'aquest molí de Ribatallada n'hi ha també notícia en un document, recollit per Puig i Ustrell amb número 377 i datat a 1 de febrer de 1056, en el qual hi consta que Udalguer fa donació al seu germà Gerbert del seu molí que és sota Ribatallada.

No he trobat cap més dada d'aquest molí.

Podria ser el que ve citat en el document número 782 del Cartulari de Sant Cugat, datat a 25 de novembre del 1103, i en el qual es parla de la donació d'un molí «infra termine de Castellaro, in Villa de Alii?».

MAS DE LA MIRA

El mas de la Mira el trobem citat per primera vegada en l'inventari ja esmentat del Castell de Castellar de l'any 1388; s'hi diu: «Foren atrobades en un mas appellat de la Mira, situat dins lo terme de dita casa de Clasquerí...».

En un document existent a l'Arxiu Històric de Sabadell, datat el 21 de setembre del 1402, document que fa referència a unes bandositats, a Sabadell, entre Huguet de Requesens i Joan de Togores, s'hi esmenta a Gabriel Escaiola del mas Sa Mira del terme de Castellar.

I l'escriptura de l'any 1676, de la que ja havíem parlat al comentar la Mar Morta, tracta precisament de la compra del mas de la Mira, i diu: «Tot aquell mas dit de la Mora o de la Mira, ara derruït i deshabitat... que afronta a orient amb la costa del molí de Ribatallada, a migdia i ponent amb el torrent de la Mar Morta i a cerç part amb Ribatallada i part amb honors del mas Quer...».

El document també ja esmentat, «Rodalia de la Parròquia de Sant Julià d'Altura», ens dóna com a termenal de Sant Julià, «un gran marge que termena entre les terres de la Mira, que tenia en Bages, i les terres d'en Massaguer, àlies del mas de Sant Martí...».

Queda, crec jo, prou clar que el mas de la Mira, «derruït i deshabitat» ja l'any 1676, era ben prop de Ribatallada i de can Massaguer.

MASOS QUER, BOSC, VINYOLES I SERRA

Ben poques referències es troben d'aquests quatre masos.

Un document de l'Arxiu Històric de Sabadell ens esmenta a Francesc Sales del mas Quer de la parròquia de Sant Esteve de Castellar i el seu germà Pere del mas Maduixer de la parròquia de Sant Julià d'Altura. Aquest document és del juny de l'any 1433.

Ve també citat el mas Quer en el document del 1676 del que ja hem parlat —el document de la compra del mas Mira— i en el qual s'hi diu que aquest mas Mira era en honors del mas Quer.

Del mas Bosc ens en parla el document, ja també comentat, «Rodalia de la Parròquia de Sant Julià d'Altura», del 1751, en el qual s'hi diu que el terme de Sant Julià «parteix per la vinya que es diu del mas Bosc i puja serrat amunt fins a la Roca de Pedralbas».

La única menció que trobo del mas Vinyoles és en l'inventari ja citat del Castell de Castellar, de l'any 1388, i en el qual s'hi diu: «Foren atrobades en un mas appellat lo mas de Vinyoles, lo qual mas és situat dins lo terme de dita casa...».

Els documents números 234, 235 i 237 de l'obra ja citada de Ferrando, *El Monestir de Sant Llorenç del Munt i les seves possessions*, ens parlen del mas Serra. En el darrer d'aquests documents, del 12 de maig del 1303, s'hi diu que el mas Serra era «en el lloc dit Puculull i que termena de dues parts amb la tinença del mas de Pèlecs».

Desembre de 1992.